

LBRIS

We know
books

Helmuth Frisch

SURSELE GERMANE ALE CREAȚIEI EMINESCIENE

**Identificarea izvoarelor, comentarea lor și
introducere**

Volumul I

Februarie 1870 – Aprilie 1871

Editura SAECULUM I.O.

București, 1999

Cuprins

Volumul I

Prefață	9
Preliminarii	11
Introducere	12
Surse identificate definitiv	21
Surse identificate provizoriu	26
A. Surse identificate definitiv	
1. Despre istoria naturală a vorbiri omenеști	28
1.1 Traducerea românească.....	30
1.2 Textul original german.....	39
2. Necrolog tasmanian	50
2.1 Traducerea românească.....	51
2.2 Textul original german.....	51
3. Teatru și artă	52
3.1 Traducerea românească.....	52
3.2 Textul original german.....	53
4. Robert Zimmermann, Studii și critici de filozofie și estetică	54
4.1 Traducerea românească.....	55
4.2. Textul original german.....	60
5. Monumente literare dintr-o sinagogă din Arabia de Sud și Palestina .	65
5.1 Traducerea românească.....	66
5.2 Textul original german.....	66
6. În unire e tăria	66
7. a) Karl Friedrich Neumann, b) Traducerile din Schiller ale lui Thèodore Braun, c) Monumentul lui Savonarola	66
7.1 Traducerile românești.....	68
7.2 Textele originale germane.....	72
8. Cântece populare germane din Austria	76
8.1 Traducerea românească.....	77
8.2 Textul original german.....	78
9. Poezia americană contemporană, de A. Strodtmann	
(Cu poezia „Kamadewa”.....	80

9.1 Traducerea românească.....	81
9.2 Textul original german.....	85
10. Cabinetul particular al unei regine.....	89
10.1 Traducerea românească.....	89
10.2 Textul original german.....	92
11. Cel mai nou roman al lui Gutzkow.....	95
11.1 Traducerea românească.....	96
11.2 Textul original german.....	102
12. Boala mintală în raport cu mișcarea culturală dintr-o epocă dată, de A. Solbrig.....	109
12.1 Traducerea românească.....	110
12.2 Textul original german.....	119
13. Bibliografie	
Baader, Philosophische Bibliothek, Teutschländer, Deguignes, Hettner, Liljegren, Rotteck, Bergé, Bunsen, Feuerbach, Ro- senkranz, Tomaschek.....	131
13.1 Textul original german și traducerea românească.....	135
14. Trecere în revistă a noii poezii lirice și epice (A. Stern).....	137
14.1 Traducerea românească.....	137
14.2 Textul original german.....	149
15. Trecere în revistă a noii poezii lirice și epice (Ritter v. Leitner).....	161
15.1 Traducerea românească.....	162
15.2 Textul original german.....	179
16. Anunțuri, recenzie	
A. Bastian, J. Bahnsen, E. Dühring.....	196
16.1 Traducerea românească.....	197
16.2 Textul original german.....	200
17. Bibliografie	
A. Riehl, F. Zelle, R. Zimmermann.....	202
17.1 Textul original german cu traducerea românească.....	203
18. Situația în agricultura Rusiei după abolirea iobăgiei.....	203
18.1. Traducerea românească.....	204
18.2 Textul original german.....	206
19. Notițe bibliografice	
W. Menzel, E. v. Hartmann, L. Stein, C. Frantz.....	208
19.1 Textul original german cu traducerea românească.....	209
20. Din trecutul Rusiei (Pierson).....	209
20.1. Traducerea românească.....	210
20.2 Textul original german.....	210
21. Notițe bibliografice într-o scrisoare.....	211
21.1 Textul original german și traducerea românească.....	213
22. Farmecul cântecului popular.....	214
22.1. Traducerea românească.....	216
22.2 Textul original german.....	221

23. Capitalism și socialism (Schäffle)	227
23.1 Traducerea românească.....	227
23.2 Textul original german.....	231
24. Bibliografie	
Reinkens, Strauß, Stüve, Wedelstaedt.....	235
24.1 Textul original german și traducerea românească.....	236
25. Bibliografie	
Cauchy, Chalybäus, Fortlage, Perty, Röder, Rosenkranz, Kantemir, Say, Smith.....	236
25.1 Textul original german și traducerea românească.....	237
26. Literatură de călătorie	
Eduard Paulus.....	238
26.1 Traducerea românească.....	238
26.2 Textul original german.....	247
27. Încercări filozofice	256
27.1 Traducerea românească.....	257
27.2 Textul original german.....	264
28. Poeme epico-lirice	
C. F. Meyer, v. Vincke, v. Schrenck, Mölling, P. H. Wolff, Fronmüller, Letteris, Pape.....	272
28.1 Traducerea românească.....	274
28.2 Textul original german.....	282
29. Bibliografie	
Frederichs, Gottschall, Hansemann, Lindner, Schultze, Schuppe, Varnhagen van Ense.....	290
29.1 Traducerea românească.....	291
29.2 Textul original german.....	294
30. Bibliografie	
Kruse, Michelet, Philippson, Quäbicker, Scholz, Siegert, Sim- rock.....	298
30.1 Textul original german și traducerea românească.....	298
31. Poezii de Fr. v. Schack, L. Schefer și H. Heine	298
31.1 Traducerea poeziilor germane excerptate de Eminescu.....	301
31.2 Poeziile germane excerptate de Eminescu.....	304
32. Trecere în revistă a literaturii anului 1870	306
32.1 Traducerea românească.....	308
32.2. Textul original german.....	310
33. Literatura dramatică nouă (Wilbrandt, Scholz)	312
33.1 Traducerea românească.....	313
33.2 Textul original german.....	314
34. Bibliografie (Huber, Lüdinghausen-Wolff)	314
34.1 Textul original german și traducerea românească.....	315
35. Epilog cu ocazia aniversării lui Grillparzer	315
35.1 Traducerea românească.....	316

35.2 Textul original german.....	320
36. Răspuns polemic al lui Eminescu la un articol despre situația din România	325
36.1 Traducerea românească.....	326
36.2 Textul original german.....	329
37. În legătură cu filozofia lui Kant	331
37.1 Traducerea românească.....	333
37.2 Textul original german.....	339
38. Asupra noii poezii lirice de război Gerok, Pichler, Trautmann	346
38.1 Traducerea românească.....	347
38.2 Textul original german.....	363
39. Notiță bibliografică R. Neumeister	378
39.1 Traducerea românească.....	379
39.2 Textul original german.....	379
40. Necrolog H. Th. Röscher	380
40.1 Traducerea Românească.....	380
40.2 Textul original german.....	381
41. Poezii lirice noi v. Platen, Tenner, Kalbeck, Dyherrn, Altwasser	381
41.1 Traducerea românească.....	381
41.2 Textul original german.....	393
42. Încercare a unei noi teorii asupra statului de Konstantin Frantz	405
42.1 Traducerea românească.....	406
42.2 Textul original german.....	410

Introducere

1.

La scurt timp după ce manuscrisele eminesciene au intrat în fondurile Academiei Române, Ion Scurtu publică cunoscuta sa ediție *Scieri politice și literare* referindu-se pe larg la „comoara de manuscrise îngălbenite rămasă pe urma poetului și păstrată în vr'o 42 volume și volumașe”¹. Începând deci cu această dată, manuscrisele lui Eminescu au stat mai mult sau mai puțin în atenția cercetărilor, mai ales paginile în limba română. S-a constatat de la început că lotul de manuscrise eminesciene conține și multe texte în limba germană, dar din motive ușor de înțeles cercetările s-au concentrat cu precădere asupra însemnărilor în limba română.

În 1981, Constantin Noica atrage atenția asupra faptului că „în nu mai puțin de 23 din cele 44 de caiete ale lui Eminescu, apar întinse însemnări în limba germană, cea mai mare parte din ele nedescifrate încă”², iar el continuă că, în ce privește descifrarea, transliterarea din scrierea gotică și traducerea celor aproape 300 de pagini germane „este într-adevăr momentul *să ne grăbim*, după ce timp de 80 de ani de la depunerea de către Maiorescu a manuscriselor la Academie cultura română a așteptat”³.

Tot în aceeași comunicare Noica își exprimă recunoștința față de Marin Bucur pentru că a inițiat în *Caietele Mihai Eminescu*, în 1975, publicarea manuscriselor germane ale poetului național român. Noica menționează apoi cele 15 pagini în germană, în majoritate cu notații despre Hegel, pe care le primise de la Marin Bucur, „în transliterarea unor specialiști din Germania de Vest”. Într-adevăr, am transcris la Bochum aceste pagini ca și altele pe care Marin Bucur mi le-a pus la dispoziție, în 1977, sub formă de reproduceri fotografice. Publicația acestor manuscrise s-a făcut în *Caietele Mihai Eminescu*, volumul VI, în 1985³.

2.

Importanța manuscriselor germane ale lui Eminescu a fost afirmată de mulți savanți, dar nimeni n-a exprimat acest adevăr mai succint decât răposatul eminescolog Marin Bucur, care a formulat aceasta scurt și cuprinzător: „Manuscrisele germane eminesciene sunt parte din ființa poetului”⁴. Pentru alte afirmații trimitem la studiul nostru apărut în 1991 în *Revista de istorie și teorie literară*⁵.

În ultimii peste 20 de ani, toate manuscrisele germane ale lui Eminescu au fost descifrate și publicate, mai întâi, parțial, în revistele *Caietele Mihai Eminescu*, *Transilvania* și *Manuscriptum*, apoi, integral, în volumul XV al ediției critice întemeiate de Perpessicius, apărut acum patru ani și la care am avut onoarea de a colabora și noi.

În cursul acestei perioade cu întinsele activități de descifrare, transliterare, traducere și publicare a moșteniri eminesciene inedite, problema statutului acestor

¹ M. Eminescu, *Scieri politice și literare*, ed. Ion Scurtu, Buc. 1905, p. V.

² Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Buc. 1992, p. 228.

³ Helmuth Frisch, *Manuscrise germane ale lui Eminescu* (2276 II, 2286). Descifrare și lecțiune propusă de H. F., în: *Caietele Mihai Eminescu*, vol. VI. Buc. 1985, p. 15-33.

⁴ Marin Bucur, *O nouă lungime de undă a vocii poetului*, în: *Transilvania*, XII, nr. 7, iulie 1983. Suptiment Eminescu, [p. 2-4].

⁵ Helmuth Frisch, *Izvoare germane ale unor texte din manuscrisele eminesciene*, în: *Revista de istorie și teorie literară*, XL, 1991, nr. 1-2, p. 13-18.

texte germane, dar și a multor altor texte române, a devenit din ce în ce mai evidentă. Dimitrie Vatamaniuc este primul cercetător care și-a dat seama de necesitatea de a defini statutul manuscriselor poetului. Monografia sa din 1988¹ prezintă diferitele aspecte sub care se pot clasifica aceste însemnări. Este clar însă că orice valorificare a manuscriselor presupune cunoștința sursei.

În toate cazurile în care Eminescu nu este autorul, trebuie să stabilim dacă e vorba de notițe de curs, de un rezumat, de un text tradus sau copiat de el, dacă el a tradus textul integral sau parțial, dacă el a rezumat textul din memorie sau în fața originalului, dacă a adăugat ceva, ș.a.m.d. La toate aceste întrebări și la multe altele, mai ales la motivele lui Eminescu, se poate răspunde în mod convingător numai dacă sursa respectivă este cunoscută.

Conștient de această problemă, Dimitrie Vatamaniuc a încercat să identifice sursele unor manuscrise germane². Îmi aduc aminte de prima vizita sa la Bochum, în 1990, când s-a dus cu mine la biblioteca universitară și m-a arătat, în revista *Augsburger Allgemeine Zeitung* din 1870, articolul *Die Geisteskrankheit im Zusammenhang mit der jeweiligen Kulturbewegung* [Boala mintală în raport cu mișcarea culturală dintr-o epocă dată], articol care a fost transcris de Eminescu (v. cap. 11). A fost o adevărată surpriză pentru mine și, la îndemnul profesorului Vatamaniuc, de la această dată am început să mă ocup de identificarea izvoarelor germane ale însemnărilor eminesciene, o sarcină care s-a extins treptat, proporțional cu inițierea mea mereu mai adâncită în acest domeniu.

3.

Cercetătorilor operei și vieții lui Mihai Eminescu nu le-a rămas ascuns faptul că în anii în care poetul exercita funcția de redactor la *Curierul de Iași* și la *Timpul* din București, el folosea direct sursele străine de informație, printre care mai ales multe cotidiene în limba germană. Ca să înțelegem dimensiunea acestor lecturi foarte concentrate, putem să consultăm volumele 9 - 13 ale *Operelor*, unde se găsesc mai mult decât 500 de indicații despre articolele germane citite și folosite de Eminescu în timpul activității sale jurnalistice (v. anexa noastră).

Dimpotrivă, până nu de mult, am știut foarte puțin despre lecturile poetului din anii în care a studiat la Viena și la Berlin. E drept că Ștefanelli ne spune că, la Viena, poetul „cetea foarte mult” și că „masa sa era plină de cărți românești și nemțești”³. Se pare că toți biografi sunt de acord cu aceasta, audăugând că „adevărata cultură poetul și-a făcut însă nu pe băncile sălilor de facultate... ci de-a dreptul din cărțile pe care le cetia la bibliotecă sau acasă”⁴, dar în ce privește importanța ziarelor și revistelor pentru formațiunea intelectuală a poetului, se admite în general că din acestea poetul lua cunoștință numai despre lucrurile mai recente. În acest context, se menționează nu rareori revista lui Rudolf GottschalP, *Blätter für literarische Unterhaltung*, asupra căreia deja în 1941 Ion Sân Giorgiu⁶ atrăsese atenția cercetătorilor pretinzând și el că Eminescu se informase aici despre noutățile săptămânale.

Ciudat că până în 1991, când a apărut primul nostru studiu⁷ asupra surselor manuscrisier germane ale lui Eminescu, textul nici unui singur manuscris eminescian n-a fost identificat în revista respectivă.

De atunci cunoștințele noastre au devenit mult mai precise. Am reușit să

¹ Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu. Manuscrisele: Jurnal al formării intelectuale și al lărgirii orizontului științific. Laborator de creație. Instrument de lucru*. Buc. 1988.

² Vezi articolele lui D. Vatamaniuc în *Revista de istorie și teorie literară* din 1984 și 1985.

³ Teodor V. Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, Iași 1983, p. 98.

⁴ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a doua, Buc. 1960, p. 182.

⁵ Ibid.

⁶ Ion Sân Giorgiu, *Neue deutsche Quellen bei Mihail Eminescu*, Jena/Leipzig 1941 (=Veröffentlichungen des Deutschen Wissenschaftlichen Instituts in Bukarest, Vorträge, 2).

⁷ Helmuth Frisch, *Die Quellen der deutschen Aufzeichnungen Eminescus*, în: *Kurier*, vol. 16, Bochum 1991, p. 43-114.

identificăm, mai întâi în *Blätter für literarische Unterhaltung*¹ și apoi în *Augsburger Allgemeine Zeitung*², dar pe urmă și în multe alte ziare și reviste germane, aproape 80 de izvoare autentice ale însemnărilor în limba germană ale lui Eminescu. Rezultatul acesta nu pare să fie prea surprinzător dacă ținem seama de obișnuința poetului de a frecventa nu numai bibliotecile universitare sau publice de la Viena și de la Berlin, dar și cafenele unde avea obiceiul să citească și să răsfoiască ziarele și revistele expuse. Ceea ce poate să ne surprindă este faptul că textele identificate de noi cu certitudine provin din multe publicații diferite, și nu, cum am crezut la începutul cercetărilor noastre, numai din *BfU* și *(B)AZ*.

4.

Nu numai în privința textelor în care Eminescu precizează autorul, dar și în privința textelor fără astfel de precizări, cei mai mulți cercetători și exegeții opereii eminesciene nu ezită să presupună că poetul a luat aceste texte direct din cărțile autorilor respectivi, așa încât în multe studii indicațiile despre cărțile citite de poet au atins o dimensiune uimitoare. Atitudinea aceasta poate oarecum explica faptul pentru care nu s-au făcut eforturi mai mari pentru a căuta alte căi de cercetare.

Astăzi știm dimpotrivă că cele mai multe manuscrise germane conțin texte luate din ziare și reviste. Au fost identificate până acum versuri ale poezilor germani Adolf Stern (v. cap. 14), Ritter von Leitner (v. cap. 15), Eduard Paulus (v. cap. 26), C. F. Meyer (v. cap. 28), Karl Gerok, Adolf Pichler, Franz Trautmann (v. cap. 38), August von Platen, Karl Christian Tenner, Theodor Altwasser, George Freiherr von Dyherrn, Max (Karl) Kalbeck (v. cap. 41), Karl Woermann, Wilhelm Berg, Emilie Seidel (v. cap. 54), Emanuel Geibel (v. cap. 57), Otto Roquette (v. cap. 66) și al englezului Robert Browning (v. cap. 60), adică versuri care sunt transcrise de Eminescu din *BfU* și din *(B)AZ*. Pe lângă acestea, au fost identificate, în *Blätter für Theater, Musik u. Kunst*, Wien, versuri ale lui Franz Grillparzer (v. cap. 35), în *Der Bazar*, Leipzig, versuri ale lui Emanuel Geibel (v. cap. 75), și în *Didaskalia*, Frankfurt, versuri ale lui Julius Grosse (v. cap. 69).

Numai parțial identificate sunt transcrierile eminesciene din Heinrich Heine, Hieronymus Lorm, Freih. v. Auffenberg, Graf A. Fr. v. Schack, Leopold Schefer și Ernst Eckstein (v. cap. 31, 81-83).

5.

Descoperirea sursei din care Eminescu a transcris poeziile lui Adolf Stern, adică *BfU* din 1.7.1870, ne confirmă practica obișnuită a poetului de a transcrie poezii pe file deja uzate, pentru că pe aceeași pagină, ms. 2258, 223r, se află versuri scrise la Blaj, deci cu vreo 3 ani înaintea notării poeziei germane. Cum presupunea deja Perpessicius, filele respective sunt „deteriorate de mult purtat în buzunare”³, și ar fi interesant să știm de ce studentul român, în iulie 1870, avusese tocmai această veche filă în buzunar în momentul în care își bea cafea și citea revista germană într-una din cafenelele vieneze.

6.

În *Wiener Zeitung* am mai găsit un articol din care Eminescu își notează o traducere germană a unei poezii daneze (v. cap. 55). În manuscrisul respectiv, Eminescu a indicat și numele autorului, și anume Andreas Munch. În afara poeziei lui Andreas Munch, am mai găsit în reviste germane poeziile lui Victor Hugo (v. cap. 64) și ale poetului persan Jâmî (v. cap. 68), transcrise de Eminescu, și descoperirile acestea, mai ales, descoperirea sursei versurilor franceze ale lui Victor Hugo care au servit deseori ca dovada afirmației că Eminescu a citit direct pe reprezentantul principal al școlii romantice franceze, dar pe care Eminescu le-a transcris din *AZ*, întărește opinia noastră, împărtășită și de alți exegeți ai manu-

¹ În cele ce urmează folosim prescurtarea *BfU*.

² În cele ce urmează folosim prescurtarea *AZ* respectiv *BAZ*, *B* însemnând *Beilage* (supliment).

³ Mihai Eminescu, *Opere*, vol. V, București 1958, p. 12.

scriselor eminesciene, că în afară de mulțimea de autori germani, Eminescu a cunoscut prin presa germană și mulți autori străini. În acest context, trebuie să amintim și textul pe care Eminescu l-a transcris dintr-o carte a belgianului Charles Potvin, și ea recenzată în presa germană (v. cap. 65).

7.

Cum am spus mai sus, după ce studiaserăm anii 1870–1874 ale ziarelor *Blätter für literarische Unterhaltung* și *Augsburger Allgemeine Zeitung*, unde am putut să identificăm multe studii, recenzii și bibliografii, din care Eminescu și-a făcut extrase¹, a trebuit să abandonăm speranța de a găsi în aceste două ziare toate sursele manuscriselor germane, o parte însemnată a acestora mai rămânând neidentificată. Era deci de presupus că tânărul student de la Viena și Berlin citise și alte ziare și reviste. În fața sutelor de publicații periodice ne-am hotărât să începem cu acele foi peste care am dat pe neașteptate în manuscrisele examinate.

Trebuie să subliniem că marea majoritate a manuscriselor germane ale lui Eminescu nu conțin însă poezii ci fragmente scrise în proză. Uneori se găsesc extrase din nuvele sau romane, ca de pildă acele ale romanului *Im Bann der Schuld* de Julius Mühlfeld, care sunt transcrise dintr-o rezensie din *BfLU* (v. cap. 48), dar de cele mai multe ori este vorba de extrase luate din textul propriu-zis al recenzițiilor.

Nu putem să enumerăm aici toate manuscrisele respective, dar, fiindcă scopul nostru este, pe de o parte, de a da o impresie despre diversitatea lecturilor lui Eminescu, iar pe de altă parte de a prezenta principiile ce ne-au călăuzit în cursul cercetărilor noastre, vom mai aminti sursele descoperite în publicațiile menționate direct de Eminescu în manuscrisele sale

8.

De pildă, în manuscrisul 2257, 59r, Eminescu sfârșește un scurt text german despre tasmanieni cu o paranteză: „(Ausland. Die Tasmanier.)”. Am citit ziarul *Das Ausland* în biblioteca de la Köln și am găsit articolul german (v. cap. 2) din care Eminescu a transcris fragmentul respectiv. Citind toate numerele ziarului din anii 1870–1874, am mai găsit încă un articol, dar de data aceasta un text foarte voluminos, din care studentul de la Viena și-a făcut extrase largi pe 15 pagini (v. cap. 1) fără să indice izvorul. Este vorba de textul *Zur Naturgeschichte der menschlichen Sprache* [Despre istoria naturală a limbii umane], și anume de o recenzie a cărții lui L. Geiger *Der Ursprung der Sprache* [Originea limbii].

În legătură cu revista *Das Ausland*, în care am identificat primele două excerpte, făcute de studentul vienez în februarie 1870, suntem convinși că Eminescu a citit-o în continuare², deși n-am mai putut să dovedim aceasta. Revista în chestiune cu subtitlul *Überschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiete der Natur-, Erd- und Völkerkunde* [Privire generală asupra cercetărilor cele mai noi în domeniul științei naturii, geografiei și a etnologiei], editată de cunoscutul geograf Oskar Peschel, conține multe contribuții la teme pentru care studentul de la Viena și Berlin s-a interesat de timpuriu, așa încât va cădea în sarcina cercetării izvoarelor să consulte această revistă și pentru manuscrisele române din anii studiilor.

9.

Indicații mai puțin precise ale unei surse germane le-am întâlnit la sfârșitul manuscrisului 2285, 179v, care conține o scurtă însemnare scrisă la moartea profesorului H. Th. Rötcher. Eminescu indică drept izvor *Allgemeine (Leipziger Il-*

¹ Rezultatele au fost publicate în limba germană în articolul: Helmuth Frisch, *Die Quellen der deutschen Aufzeichnungen Eminescus (I)*, în: *Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur*, vol. 16, Bochum 1991, p. 43–114.

² Referitor la o altă menționare a revistei *Das Ausland* vezi comentariul nostru la capitolul 5.

LBRIS

We know
books

Helmuth Frisch

SURSELE GERMANE ALE CREAȚIEI EMINESCIENE

**Identificarea izvoarelor,
comentarea lor și introducere**

Volumul II:

Mai 1871 - August 1873

Editura SAECULUM I.O.

București, 1999

Cuprins

Volumul II

43. Romane de Gustav vom See.....	10
43.1 Traducerea românească.....	11
43.2 Textul original german.....	17
44. Însemnări ale unui erudit extravagant.....	24
44.1 Traducerea românească.....	25
44.2 Textul original german.....	27
45. Necrolog	
H. Th. Röttscher.....	30
45.1 Traducerea românească.....	31
45.2 Textul original german.....	32
45.3 Traducerea românească a excerptului lui Eminescu în ms. 2291, 43r (Röttscher).....	33
45.4 Excerptul german al lui Eminescu în ms. 2291, 43r (Röttscher).....	34
46. Culegere a operelor dramatice ale lui Julius Grosse.....	34
46.1 Traducerea românească.....	35
46.2 Textul original german.....	38
47. R. Gottschall	
Despre literatura contemporană.....	43
47.1 Traducerea românească.....	45
47.2 Textul original german.....	55
48. J. J. Honegger, Despre romanul din ultima vreme (Mühlfeld).....	58
48.1 Traducerea românească.....	58
48.2 Textul original german.....	70
49. Nuvele de Paul Heyse și Friedrich Bodenstedt.....	72
49.1 Traducerea românească.....	74
49.2 Textul original german.....	77
50. O adiere de ironie fină a nuvelisticii lui Tieck.....	81
50.1 Traducerea românească.....	81
50.2 Textul original german.....	83
51. Asupra Divinei comedii de Dante.....	85
51.1 Traducerea românească.....	86
51.2 Textul original german.....	91
52. Lucrări despre estetică, poetică și metrică.....	96

52.1 Traducerea românească.....	97
52.2 Textul original german.....	101
53. Inima păcătosului pocăit.....	105
53.1 Traducerea românească.....	105
53.2 Textul original german.....	106
54. Noi Poezii lirice	
Woermann, Seidel, Berg	106
54.1 Traducerea românească.....	107
54.2 Textul original german.....	120
55. Poezia Fiord norvegian de Andreas Munch.....	134
55.1 Traducerea românească.....	134
55.2 Textul original german.....	137
56. Poezia Noapte cu lună de v. Fohlberg.....	141
56.1 Traducerea românească.....	141
56.2. Textul original german.....	142
57. Emanuel Geibel ca poet cu teme politice.....	143
57.1 Traducerea românească.....	143
57.2 Textul original german.....	153
58. Poezia <i>Visé</i> de Friedrich Marx	163
58.1 Traducerea românească.....	164
58.2 Textul original german.....	164
59. Un erou al adevărului (Lessing).....	165
59.1 Traducerea românească.....	166
59.2 Textul original german.....	169
60. Principele Hohenstiel-Schwangau (de Robert Browning).....	172
60.1 Traducerea românească.....	173
60.2 Textul original german.....	176
61. Ciorna unui răspuns al lui Eminescu	
Dr. Johann Jacoby	179
61.1.1 Traducerea românească a manuscrisului	180
61.1.2 Manuscrisul german al lui Eminescu	181
61.2.1 Traducerea românească a articolului.....	183
61.2.2 Articolul original german	191
62. Filozofia inconștientului a lui Hartmann	200
62.1 Traducerea românească.....	201
62.2 Textul original german.....	225
63. Adrese berlineze (Dr. Albu).....	253
64. Victor Hugo, Les châtiments (fragmente ale versurilor franceze).....	253
64.1 Traducerea românească.....	254
64.2 Textul original german.....	259
65. O recenzie a cărții <i>De la corruption littéraire en France</i> de	
Charles Potvin	265
65.1 Traducerea românească.....	266
65.2 Textul original german.....	268

66. O recenzie a poeziei „Cumătra moarte” de Otto Roquette.....	270
66.1 Traducerea românească a anunțului editurii.....	271
66.2 Textul original german al anunțului editurii.....	272
66.3 Traducerea românească a recenziei anonime.....	272
66.4 Textul original german al recenziei anonime.....	276
67. H. Ethé, Poezii de Firdusi de curând descoperite.....	280
67.1 Traducerea românească.....	282
67.2. Textul original german.....	288
68. Friedrich Rückert, Din cântecele de dragoste ale lui Djami.....	294
68.1 Traducerea românească.....	296
68.2 Textul original german.....	298
69. H. Ethé, „Poeziile epice” de Julius Grosse.....	302
69.1 Traducerea românească.....	303
69.2 Textul original german.....	309
70. Turneele teatrale ale Karolinei Bauer.....	315
70.1 Traducerea românească.....	315
70.2 Textul original german.....	316
71. Notițe bibliografice	
F. SuŪer, R. Gottschall, N. Marcelli.....	316
71.1 Traducerea românească.....	317
71.2 Textul original german.....	325
72. Notițe bibliografice	
S. Smiles, J. Duboc.....	334
72.1 Traducerea românească.....	334
72.2 Textul original german.....	336
73. Notițe bibliografice	
A. Bastian, H. Schuchardt.....	338
73.1 Traducerea românească.....	339
73.2 Textul original german.....	340
74. Poezii de Pușkin.....	341
74.1 Traducerea românească.....	341
74.2 Textul original german.....	343
75. Romanță. Traducere liberă din spaniolă, de Emanuel Geibel.....	346
76. Cosmogonia indiană.....	347
76.1 Traducerea românească.....	347
76.2 Textul original german.....	357
77. Poezii în dialect din sud și nord.....	368
77.1 Traducerea românească.....	369
77.2 Textul original german.....	371
78. Visul lui Eminescu din noaptea de 11/12 februarie 1876.....	373
78.1 Traducerea românească a articolului german citit de Eminescu.....	374
78.2 Textul articolului german citit de Eminescu.....	376
79. Dialog între Diogen și Alexandru cel Mare.....	377
80. Poezii de V. Alecsandri publicate în revista <i>Die Dioskuren</i>	378

B. Surse identificate provizoriu

81. Un text umoristic al lui Ernst Eckstein.....	379
81.1 Textul original german din cartea Imagini satirice contemporane de E. Eckstein	379
81.2 Traducerea românească a textului original	380
81.3 Textul original german copiat de Eminescu	380
81.4 Traducerea românească a textului german copiat de.....	381
82. Poezii de Hieronymus Lorm	381
82.1 Traducerea românească a lui Eminescu	383
82.2 Textul original german.....	383
83. Poezii de J. Freih. v. Auffenberg,	384
84. Un cântec străvechi din Islanda, de Fritz Pfuhl	385
85. Eminescu ca autor al unor poezii în limba germană.....	386

Anexă

Articole din presa străină citate de Eminescu în anii 1876–1883	392
Indice de nume	405

43. ROMANE DE GUSTAV VOM SEE

Ms. 2285, 172v: extras din: Rudolf Gottschall, *Romane von Gustav vom See*, în: *BfIU*, nr. 21, 18.5.1871, p. 321-325 [Fragmentul excerptat de Eminescu se găsește la pagina 324].

Am crezut la început că scurtul fragment din manuscrisul de față, care conține un elogiu al tehnicii dramatice specifice lui Shakespeare, va fi ușor de identificat, deoarece prin pomenirea numelui marelui dramaturg cercul literaturii de examinat părea limitat. Din această cauză am cercetat numeroase studii apărute despre Shakespeare între 1870 și 1874 în ziare și reviste, precum și o parte a literaturii critice contemporane despre opera geniului englez atât de apreciată de Eminescu, fără a obține însă vreun rezultat. Pierdusem deja speranța de a găsi sursa textului transcris, când am descoperit-o mai mult sau mai puțin întâmplător în cuprinsul unui articol de fond al lui R. Gottschall din *BfIU*, intitulat „Romane de Gustav vom See”, care se referă de fapt la trei dintre romanele acestui scriitor, și anume *Valerie*, *Radowa* și *Falkenrode*, romane care – conform rezumatul autorului articolului – dețin „un loc aparte în literatura beletristică ce poate fi recomandată cititorilor cultivați”.

În pasajul transcris de Eminescu, R. Gottschall face o comparație între arhitectura simetrică a romanelor lui Gustav vom See și cea folosită în dramele lui Shakespeare, dar fără a pomeni în acest paragraf numele scriitorului german¹. Ceea ce l-a interesat pe Eminescu este caracterizarea tehnicii dramatice a lui Shakespeare, dar nu ne îndoim că poetul a citit cu atenție întregul articol; de fapt, pasajul transcris se află pe penultima din cele 5 pagini ale editorialului. Cum am mai subliniat, pentru a aprecia corect volumul lecturilor lui Eminescu din anii de studenție este necesar să luăm în considerare de fiecare dată întregul eseu din care poetul a transcris, motiv pentru care îl publicăm acum integral.

În general, este recomandabil să se ia în considerare chiar întregul număr al publicației respective, deoarece experiența noastră ne arată că Eminescu avea obiceiul să citească în întregime numerele ce i-au căzut în mână. În cazul de față, ipoteza noastră este întărită de faptul că Eminescu a transcris și un alt text din același număr din 18.5.1871 al revistei *BfIU*, un text apărut în ultimele pagini ale aceluși număr și pe care noi îl vom prezenta în capitolul următor.

Analizarea tuturor articolelor din numerele publicațiilor citite de Eminescu ar depăși însă cadrul lucrării noastre și trebuie astfel rezervate viitoarelor cercetări eminesciene. Numai pentru o primă orientare adăugăm faptul că în numărul de față mai este publicat articolul de 7 pagini „Der deutsch-französische Krieg” [Războiul germano-francez] de Karl Gustav von Berneck, în care sunt analizate

¹ Gustav von Struensee (1803-1875) cunoscut sub pseudonimul Gustav vom See, a scris între altele în afara romanelor menționate mai sus și următoarele romane: *Rancé* (3 vol., 1845), *Die Belagerung von Rheinfels* (2 vol., 1850), *Die Egoisten* (4 vol., 1853), *Herz und Welt* (3 vol., 1862), *Gräfin und Marquise* (4 vol., 1865), *Ost und West* (4 vol., 1864). O recenzie a romanului său *Fränzchen Sebastiani* se găsește de pildă în *BfIU* din 6.3.1873, p. 157

ultimele apariții pe această temă, în plus articolul „Literaturgeschichtliches” [Despre istoria literaturii] de Wilhelm Buchner, în care este analizată ultima operă a lui H. Th. Rötcher, și anume cartea „*Entwicklung dramatischer Charaktere aus Lessing's, Schiller's und Goethe's Werken, mit steter Beziehung auf ihre Darstellung [Evoluția personajelor dramatice din operele lui Lessing, Schiller și Goethe, în permanentă relație cu prezentarea lor pe scenă]*”, a unui autor deci a cărui *Kunst der dramatischen Darstellung [Arta reprezentării dramatice]* Eminescu începuse să o traducă încă din toamna anului 1868; în fine, numărul de față se încheie cu un foileton anonim, care conține un necrolog al poetului Lebrecht Dreves¹, decedat în decembrie 1870.

43.1 TRADUCEREA ROMÂNEASCĂ

Romane de Gustav vom See

1. Valerie. Roman in vier Theilen von [Roman în patru părți de] Gustav vom See. Breslau, Trewendt. 1869. 8. 6 Thlr.
2. Radowa. Roman von Gustav vom See. Vier Bände. Hannover, Rümpler. 1871. 8. 6 Thlr.
3. Falkenrode. Roman in vier Bänden von [Roman în patru volume de] Gustav vom See. Hannover, Rümpler. 1871. 8. 6 Thlr.

Alături de o literatură romanescă ce pune în prim-plan tendințele istorico-culturale, problemele sociale, personajele istorice și ce revendică o semnificație spirituală care însă, deseori, nu este pusă în practică din punct de vedere poetic, ci plutește ca uleiul pe apă deasupra povestirii propriu-zise, există și una lipsită de pretenții, ce caută să câștige printr-o expunere agreabilă interesul cititorilor pentru întâmplări pasionante, împrumutate din viața de zi cu zi, și al cărei scop nu este altul decât o distracție stimulatorie și onorabilă.

Ca reprezentant al ultimei categorii trebuie să apară Gustav vom See în nenumăratele sale romane, care, deși inegale ca valoare, se ridică toate peste nivelul romanelor obișnuite; pentru că ele poartă pecetea unei culturi fine și universale, competente în toate domeniile, dovedind în unele dintre ele și farmec poetic în formă purificată, ce se apropie de comoditatea grațioasă a stilului lui Goethe. În afară de aceasta, prin faptul că renunță la prezentarea unor probleme contrafăcute sau însemnate, nu vrem să spunem nicidecum că ele ies în întregime din atmosfera timpului, din mișcările spirituale ale vremii sau că se complac în acel domeniu al lipsei de idei comode, pe calea greșită a căreia rătăcește o mare parte a literaturii bibliotecilor publice. Dimpotrivă, relația cu viața politică și socială, oricât de puțin insistentă ar fi ea la prima vedere, este mereu trează; în plus, povestirea este presărată destul de des cu reflexii care dezvăluie o participare vie a autorului însuși la toate problemele fundamentale ale omenirii, deși accentul principal nu trebuie pus pe aceste considerații nu întotdeauna originale și pregnante, ci pe calitățile veritabile ale povestitorului.

Romanele lui Gustav vom See pot fi împărțite în două categorii: cele cu fundal istoric și cele a căror acțiune, inventată de la un cap la altul, se petrece în timpurile mai recente. Primei categorii îi aparțin: „Două doamne”, „În urmă cu 50 de ani” ș. a., iar dintre cele analizate aici: „Valerie” și „Radowa”; dintr-a doua categorie fac parte: „Egoiștii”, „Valurile vieții”, „Inimă și lume”, precum și, dintre ultimele romane, „Falkenrode”.

Este în afara oricărui dubiu, cărei categorii trebuie să-i acordăm prioritate, cu atât mai mult cu cât o analiză amănunțită a fiecărui roman în parte va confirma această judecată generală. Romanele de pură ficțiune merită cu siguranță să fie

¹ Lebrecht Dreves (1816-1870), reprezentant al liricii religioase: *Lieder der Kirche* (1846).

așezate în prim-plan; pentru că celelalte nu sunt de fapt romane istorice, ci doar romane de familie pe fundal istoric. Îmbinarea istoricului cu soarta acelor personaje pentru care autorul încearcă să ne trezească simpatia specială și care aparțin doar fanteziei sale, rămâne întotdeauna superficială, interesul fiind mereu îndoit, fie că se îndreaptă spre tabloul istoric ce se strecoară independent în povestire, fie că se îndreaptă din nou și în mod exclusiv spre povestea familiei. Romanul istoric începe atunci când eroii intervin în mod autonom în mersul evenimentelor mondiale, cum este cazul romanelor lui Walter Scott, chiar și al eroilor de ficțiune cum ar fi Quentin Durward, Waverley ș. a. Dar despre așa ceva nu este vorba în aceste romane de familie; istoria are aici numai funcția de drapaj; eroii intră în serviciul militar, participă la campanii militare, și ceea ce li se întâmplă acolo, ce se petrece în cercul familiei lor în timpul absenței, aceasta formează itele împletite ale narațiunii.

Cam după același șablon sunt create cele două romane „Valerie” și „Radowa”; sunt variante ale aceleiași ficțiuni. În timp ce tinerii eroi ai romanului luptă pentru patrie, logodnicele lăsate în țară le sunt furate, colo printr-un joc de intrigă, ici prin superioritatea intelectuală a noului pretendent. Colo necredința logodnicii este o urmare a unui *dépit amoureux*, o răzbunare pentru presupusa infidelitate a iubitului, ici este urmare a unei pasiuni noi, puternice. În rest, rătăcesc în jurul acestor linii principale ale ambelor romane nenumărate arabescuri extrem de diverse, care sunt menite să ascundă unei priviri superficiale, prin coloratura desenului, asemănarea interioară a celor două romane.

De aceea, „Valerie” (nr. 1) radiază o mai puternică atracție, pentru că întâmplările istorice care sunt țesute mai intens în acțiunea romanului, sunt împrumutate dintr-una din cele mai simpatice epoci ale istoriei noastre, anume din vremea războaielor de eliberare. Nenumărate sunt tablourile istorice prezentate aici de autor în culori calde: plecarea voluntarilor din Berlin în anul 1813, lupta de la Großbeeren, intrarea în Paris din anul 1814, sărbătoarea victoriei de la Berlin, bătălia de la Ligny ș. a. m. d. Suntem transpuși chiar și la curtea Bourbonilor, iar însuși Ludovic al XVIII-lea apare în scenă împreună cu credincioșii săi fideli. Nobilimea legitimistă din Franța, cu aspirațiile și conspirațiile sale, este zugrăvită în unii reprezentanți principali; castelul de la mare al vicontelui, excursia pe insulă constituie episoade fermecător creionate.

Când a apărut „Valerie”, cel mai vechi dintre romanele prezentate aici, marele război germano-francez moțâia încă în poala viitorului. Multe capitole ale romanului au căpătat acum, datorită acestui război, un interes sporit; pentru că aventurile trăite atunci în Franța de soldații și ofițerii germani s-au reluat în nenumărate rânduri în ultima vreme, și unii ofițeri germani ar fi putut face aceleași considerații în Paris ca cele pe care eroul romanului, Friedrich, le făcea în capitala cucerită a țării dușmane:

Acea mândră clădire era Tuileries, palatul împăratului atotputernic, de unde a emis cea mai mare parte a decretelor sale care au zguduit lumea; acum atârna sus, de un stâlp, steagul alb al Bourbonilor, umed și încremenit, de parcă s-ar fi jenant să se desfășoare liber și în întregime, aici unde doar câteva zile în urmă flutura mândrul tricolor. Ce scenarii ale istoriei lumii pline de fapte extraordinare au vuit în ultimii 25 de ani prin încăperile acestei clădiri sau s-au născut aici! În această clădire acum atât de liniștită, ale cărei creneluri și ferestre străluceau în soarele de dimineată de parcă s-ar fi împodobit pentru o sărbătoare iminentă! El sta sprijinit de trunchiul unui tei ros de vreme, lăsându-și privirea să rătăcească până la capătul întinselor Champs-Elysées, spre Arcul de Triumf, care glorifica marea împăratului acum detronat. Coloana Vendôme strălucea concomitent cu biserica Madelaine – pe fiecare stătea împăratul în veșminte imperiale romane, iar Madelaine, această stranie biserică grecească, era doar una dintre miile sale idei întrupate. Totul îi apărea ca într-un vis; steagul alb de pe Tuileries, desfășurat acum de vântul de dimineată – Arcul de Triumf, împăratul pe Coloana Vendôme și Madelaine, și copacii strălucind de podoaba primăverii și el însuși, care stătea aici și putea să stea aici în uniformă unui căpitan prusac, pașnic și nestingherit – de parcă ar fi în Berlin, capitala patriei sale!

Dragostea pentru Valerie a eroului romanului, Friedrich, este fără îndoială stânjănită de război. Lunga absență, intrigile unei Circe, consiliera de stat Lubin, care intercepta unele din scrisorile celui absent, tot felul de confuzii, veștile despre aventurile lui Friedrich în Franța, care salvase viața unei franțuzoaice drăguțe – hazardul și premeditarea acționează împreună pentru a submina relația dintre îndrăgostiții, până ce logodnica își oferă mâna unui alt admirator, pe care nu-l iubește, lui Franz von Nesselbach, cu condiția cam ciudată de a nu se bucura de drepturile matrimoniale.

Reîntâlnirea întâmplătoare a lui Valerie cu Friedrich lângă lacul Geneva rupe legătura căsniciei abia încheiate. Vechea iubire arde din nou cu flăcări strălucitoare; ispășind prima necredință printr-una împotriva legăturii sfințite de lege, Valerie își urmează iubitul de partea cealaltă a lacului, într-un orașel din Savoia. Soțul însă a adus chestiunea în fața tribunalului, își urmărește soția necredincioasă, iar în fuga acesteia pe lacul învolburat de furtună Valerie și Friedrich pier în valuri. Tragică catastrofă este relatată cu o mare vivacitate.

Interesul pentru acest roman este în primul rând unul psihologic, tema sa fiind: cum poate dragostea fidelă să fie împinsă, prin intermediul împrejurărilor și îndeosebi al geloziei, spre necredința aparentă. Dacă Valerie cedează influențelor ce o copleșesc, aceasta se întâmplă numai după lungi lupte interioare cu o îndârjită patimă ofensată, în nici un caz ca urmare a unor slăbiciuni femeiești, pe care doamna von Lubin, voluptoasa sirenă, încearcă a le face răspunzătoare:

Fiți convins, chiar dacă încă se ferește și se împotrivesc, va ceda totuși influențelor neîntreprupte ce o suportă. Asemenea caractere însuflețite și imediat înflăcărâte duc lipsa trăsăturilor din care recrutează fidelitatea. Între acestea se numără statornicia, perseverența, trăirea liniștită și sângele potolit. Fidelitatea nu este altceva decât pedanterie, o păstrare a obișnuitului și o închidere în sine împotriva valurilor sau a influențelor măgulitoare ale altor impresii. Oameni însuflețiți și cu sânge fierbinte sunt cu toții infideli, iar celor care nu sunt infideli în realitate, ci doar cu mintea le lipsește numai tentația și ocazia faptei. Deși ar putea să vă sune paradoxal, totuși așa este. Pentru orice om dotat și cu simțiri nepotolite există o atracție serioasă spre infidelitate, în special în cazul femeii care este organizată mai slabă și mai sensibilă, poate și pentru că onoarea acesteia din totdeauna s-a identificat în mod nenatural cu fidelitatea ei.

Dacă într-o creație literară al cărei conținut principal este o asemenea problemă sentimentală se acordă un spațiu atât de mare descrierii epice largi a unor evenimente istorice, aventuri¹, marșuri, bătălii, ceremonii, atunci este inevitabilă, pe de-o parte, divizarea interesului cititorului, iar pe de altă parte nu i se poate acorda întreaga atenție necesară motivării interioare și exterioare a acțiunilor care constituie romanul de dragoste propriu-zis, astfel încât ea nu apare totdeauna pe deplin justificată. De exemplu, motivarea deturnării scrisorii este îndoielnică, iar către final s-ar fi putut explica mai detaliat în ce mod a descoperit Franz ascunzătoarea secretă a îndrăgostiților.

În „Radowa” (nr. 2), evenimentele istorice ies mai rar în prim-plan. Campania militară a austriecilor împotriva francezilor din anul 1799 formează aici învelișul istoric mai puțin interesant al romanului, care poartă un caracter întunecat, nerespingând temele senzaționale obișnuite ale romanelor de efect. Într-adevăr, ai deseori senzația că distingi foșnetul pădurilor Boemie din „Hoții” de Schiller – sunt fapte și personaje sinistre ce ne întâmpină aici; deseori ne apucă o frică îngrozitoare. Astfel, contele care o răpește pe fata fratelui său pentru a pune mâna pe moștenire, sau participantul și sfătuitorul la această nelegiuire, care având o relație pasională cu doamna contesă, este ucis de conte, se evidențiază mai ales prin culori întunecate. Valerie din acest roman este contesa Manuela, care devine

¹ *Haupt- und Staatsaktionen* sunt drame de aventuri eroico-fantastice, jucate pe scenele teatrelor ambulante germane din sec. XVIII.